

доступ – процедура встановлення зв'язку з програмами та файлами з метою отримання даних, введення даних, зміни даних;

електронний документ (ЕД) – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа (обов'язковим реквізитом ЕД є електронно-цифровий підпис);

електронний цифровий підпис (ЕЦП) – вид електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується й дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати особу, яка підписує документ;

інкапсуляція ЕД – це об'єднання метаданих ЕД і самого ЕД в інформаційний об'єкт для забезпечення функціонування ЕД в інформаційному середовищі, яке передбачає обмін та міграцію ЕД у поколіннях програмно-технічних засобів упродовж довготривалого часу без змін;

інформаційний об'єкт – електронний документ або група документів, які представлені завдяки обраному формату даних таким чином, що надають можливість адресування та оброблення наявними програмно-технічними засобами;

метадані ЕД – структурована інформація про ЕД, що описує і/або дозволяє користувачеві здійснити пошук ЕД, доступ до ЕД, керування ЕД в інформаційному середовищі та його зберігання впродовж довготривалого часу;

XML (Extensible Markup Language) – відкритий формат описування інформаційних об'єктів консорціуму W3C, що дає змогу реалізувати обмін інформацією між сервером та клієнтом як в локальній так і глобальній мережах.

1. CCSDS 650.0-B-1. (2002). Reference model for an Open Archival Information System (OAIS). The Consultative Committee for Space Data Systems // URL: <http://www.classic.ccsds.org/documents/pdf/CCSDS-650.0-B-1.pdf>

2. PROS 99/007. Standard for the management of electronic records, v. 1.2. // URL: <http://www.prov.vic.gov.au/vers/standards/pros9907.htm>

3. Основи XML // URL: <http://www.microsoft.com/rus>

4. PDF as a Standard for Archiving // <http://www.adobe.com/products/acrobat/pdfs/pdfarchiving.pdf>

5. Shepard T. Universal Preservation Format (UPF): conceptual framework, *RLG DigiNews*, 2 (6), URL: www.rlg.org/preserv/diginews/diginews2-6.html

¹ CCSDS 650.0-B-1. (2002). Reference model for an Open Archival Information System (OAIS). The Consultative Committee for Space Data Systems // URL: <http://www.classic.ccsds.org/documents/pdf/CCSDS-650.0-B-1.pdf>

² PROS 99/007. Standard for the management of electronic records, v. 1.2. // URL: <http://www.prov.vic.gov.au/vers/standards/pros9907.htm>

³ Основи XML // URL: <http://www.microsoft.com/rus>

⁴ PDF as a Standard for Archiving // <http://www.adobe.com/products/acrobat/pdfs/pdfarchiving.pdf>

Валентина Корнієнко

ДЕПОНУВАННЯ НАУКОВИХ РУКОПИСІВ – НАДІЙНИЙ ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Досліджується розвиток системи депонування наукових рукописів на сучасному етапі в Україні та створення вітчизняного реферативного журналу «Депоновані наукові роботи» з метою насамперед збереження інтелектуальної наукової власності вчених та фахівців.

Проблеми інформаційного забезпечення виникли в Україні у пострадянський період, в зв'язку з відсутністю єдиної науково-технічної інформаційної системи. Для подолання труднощів у бібліотечно-інформаційному забезпеченні користувачів необхідно було на базі колишньої республіканської системи створити тепер уже національну систему науково-технічної інформації (НСНТІ), яка організує висхідний і низхідний потоки первинних і вторинних документів усіх видів і типів. Це стосується і великого класу неопублікованих

документів, що містять цінну наукову і технічну інформацію, відображену в різних матеріалах, зокрема й наукових рукописах¹.

Радянська державна система науково-технічної інформації (ДСНТІ) та її підсистема депонування наукових рукописів (ДНР) була зруйнована. Утім і на початку 90-х років система депонування наукових рукописів попри численні ускладнення продовжувала функціонувати, зберігаючи висхідний потік первинних документів. Фахівці, підтримуючи професійні контакти, доклали неймовірних зусиль, щоб не переривати, документні потоки реферативної інформації, спрямовані на всеросійські інформаційні центри, налагоджуючи таким чином міждержавні зв'язки.

В Україні постала дилема: повністю, як і раніше, покластися тільки на всеросійські центри

III. Документознавство: історія, теорія, практика

інформації, чи починати створювати свою вітчизняну систему депонування з урахуванням системно-інформаційних змін.

У 90-ті рр. минулого століття розпочався новий період у розвитку депонування наукових рукописів, істотною відзнакою якого є створення національної підсистеми депонування наукових рукописів як складової частини НСНТІ. В цей же час ряд республік СНД не тільки продовжували підтримувати робочі контакти, а й вирішували питання депонування наукових рукописів.

Зазнала суттєвих змін і російська система депонування рукописів. Через недостатнє фінансування ряд інформаційних органів (раніше мали статус всесоюзних), зокрема, Центральний інститут наукової інформації з будівництва та архітектури (ЦНІБ); Всеросійський науково-дослідний інститут інформації техніко-економічних досліджень із сільського господарства (ВНДІТЕДСГ); Всеросійський науково-дослідний інститут медико-технічної інформації (ВНДІМП); Інформаційний центр з проблем культури та мистецтва Державної бібліотеки Росії (Информкультура) та ін., припинили публікувати покажчики про депоновані рукописи на традиційних носіях і перейшли до створення баз даних (БД), забезпечуючи користувачів і абонентів інформацією про нові надходження документів тільки на електронних носіях. Перехід галузевих інформаційних центрів лише на автоматизовані технології, на перший погляд, здавалось б розширював можливості сервісних послуг. Проте відсутність опублікованих рефератів позбавила вчених, у тому числі й України, можливості одержання необхідної інформації про дослідження у таких наукових напрямках як медицина, сільське господарство, будівництво, архітектура, літературознавство, мовознавство, мистецтво, телебачення, кінематографія, архівознавство тощо. Процес забезпечення оперативного доведення до широких наукових кіл інформації про надходження нових рукописів ускладнювався не тільки через те, що з ряду наукових галузей не було можливостей опублікувати реферати, а й з причини значного збільшення строків публікації покажчиків із сигнальною інформацією, рефератів у реферативному журналі (РЖ) та їхньої доставки передплатникам. Ускладнювалися й міждержавні фінансові взаєморозрахунки. Все це прискорило процес створення вітчизняної підсистеми депонування наукових праць в Україні².

Попри вищезазначені труднощі необхідно було знаходити можливості прискорити доведення інформації про наукові розробки і нововведення до вчених і фахівців, враховуючи скорочення

строків їх впровадження у виробництво. Як відомо, обсяг нових дослідницьких матеріалів подвоюється кожні півтора роки³. Ці тенденції треба було врахувати при створенні такої підсистеми як депонування наукових праць. Необхідно було вивчити також діючі інформаційні, бібліотечні, архівні та інші системи, що функціонують за рубежом та в країні. З огляду на досвід російських колег щодо організації аналогічної підсистеми депонування рукописів слід було розробити механізм, який би не тільки приводив у рух документопотоки, а й забезпечував ефективне функціонування підсистеми. Отже, потрібна була насамперед розробка нормативних й інструктивно-методичних документів, на основі яких можливе створення вітчизняної підсистеми депонування як складової частини НСНТІ.

На початку 90-х рр. створенню в Україні Національної системи науково-технічної інформації сприяло розроблення законодавчих основ. Так, у 1992 р. набув чинності Закон України «Про інформацію»⁴, а у наступному 1993 р. – Закон України «Про науково-технічну інформацію»⁵. Закон «Про науково-технічну інформацію» забезпечив державну підтримку науково-інформаційної діяльності шляхом створення та розвитку національної системи науково-технічної інформації. З прийняттям цього Закону держава тим самим сприяє ефективному використанню державних ресурсів науково-технічної інформації, створюючи реєстраційно-обліковий механізм, який допомагає збиранню, опрацюванню та інформуванню фахівців і науковців про виконані наукові розробки, дисертаційні дослідження та інші види дослідницьких робіт. Цей же нормативний документ визначає один з основних напрямів НСНТІ – аналітико-синтетичне опрацювання першоджерел, у тому числі й реферування опублікованих і неопублікованих документів на території України⁶, подальшу інтеграцію в інші національні бібліотечно-інформаційні та архівні системи⁷.

Це безпосередньо стосується і такого виду документа як депоновані рукописи, фондоутримувачем яких є Державна науково-технічна бібліотека України (ДНТБ України, раніше – Державна республіканська науково-технічна бібліотека).

Першим документом, який регламентував діяльність ДНТБ України як центра з депонування наукових праць у пострадянський період, стала «Інструкція про порядок депонування наукових робіт у ДНТБ України»⁸. В інструкції викладено технологію реєстрації рукописів, у додатках наводяться основні приклади бібліографічного опису. Цей інструктивно-методичний документ

затверджено директором бібліотеки, проте його слід було затверджувати на рівні вищої інстанції, тобто в Міністерстві освіти і науки України, Вищій атестаційній комісії України (ВАК) та ін. Цей інструктивно-методичний документ функціонував як тимчасова інструкція про порядок депонування наукових праць.

Розв'язанню проблем сприяє «Положення про Національну систему науково-технічної інформації України» затверджене наказом Міністерства України у справах науки і технологій від 04.09.97 № 248 (далі – Положення) та розробка вітчизняної технології депонування рукописів. У Положенні визначено основні завдання системи: одержання, опрацювання, зберігання, розповсюдження та використання інформації. Згідно з Положенням функції реєстрації рукописів покладаються на Центр депонування наукових рукописних робіт (Центр ДНРР) з природничих та технічних наук при ДНТБ України. Тобто документ юридично закріпив статус центру. Однак у документі не відображено реальний стан справ, який склався вже на початку 90-х рр. Висхідний потік рукописів, що надходили до ДНТБ України, після розпаду союзу, вбирав весь спектр наукових досліджень, що проводяться в Україні, за винятком праць з нафтової, нафтопереробної та нафтохімічної промисловості які реєструє галузевий центр-депозитарій – Науково-дослідний інститут техніко-економічних досліджень з хімічного та нафтохімічного машинобудування (НДІТЕХІМ). Положення значно розширило можливості розроблення інструктивно-методичних документів у цьому напрямку, сприяло проведенню науково-дослідної роботи в зазначеній сфері.

Наступну спробу з розроблення інструктивно-методичних документів щодо депонування у середині 90-х рр. ХХ ст. здійснив Український інститут науково-технічної і економічної інформації (УкрІНТЕІ), яким було розроблено проект «Інструкції про порядок депонування наукових рукописних робіт» (далі - Інструкція), створено проект «Положення про систему депонування наукових рукописних робіт в Україні» (далі – Положення). Комплексне розроблення обох проектів є позитивним фактором, оскільки це дозволило взаємодоповнити ці документи. Відзначимо, що в проекті Положення вперше закладено структуру системи депонування наукових рукописів в Україні з урахуванням всіх інформаційних рівнів. Згідно з проектом система є багатогалузевою і міжвідомчою. Вона складається: з Головного центру-депозитарію наукових рукописних робіт – ДНТБ України, галузевого центру-депозитарію – НДІТЕХІМ,

організацій-депонентів, авторів наукових рукописних праць. Організаціями-депонентами є територіальні та головні галузеві органи НТІ, вищі навчальні заклади, редакції наукових, науково-технічних журналів, науково-дослідних установ та організації. Положенням вперше було передбачено, що центр-депозитарій повинен розвивати міжнародну співпрацю у використанні депонованих наукових праць; здійснено розмежування основних завдань, прав і обов'язків між центрами-депозитаріями, організаціями-депонентами та персонально авторами. Розроблення цих проектів фінансував Державний комітет України з питань науки, техніки та промислової політики.

У 1996 р. доопрацювання вищезазначених проектів документів було проведено у ДНТБ України. В процесі роботи над ними було виявлено деякі неточності й неприпустимі помилки. Це насамперед стосується питання права інтелектуальної власності на рукописи наукових робіт. Згідно з проектами, що пропонувалися УкрІНТЕІ, це право переходило до інституту, що суперечить не тільки вітчизняному, а й міжнародному законодавству.

В процесі доопрацювання проектів нормативно-інструктивних документів, тобто Положення та Інструкції, ДНТБУ були внесені істотні поправки у відповідності з вимогами чинного законодавства та тенденціями розвитку депонування в Україні, передусім із Законами «Про авторське право і суміжні права»⁹, «Про науково-технічну інформацію»¹⁰, «Про Національну програму інформатизації»¹¹, «Про бібліотеки і бібліотечну справу»¹², іншими законодавчими документами, такими як, наприклад, постанови Верховної Ради України «Про участь України у Всесвітній конвенції про авторське право 1952 року»¹³, «Про Основні напрями зовнішньої політики»¹⁴ та «Положенням про Національну систему науково-технічної інформації України» тощо.

У варіанті, що пропонується до проекту Інструкції, доопрацьованому ДНТБ України, внесено важливу пропозицію про затвердження датою пріоритету дату реєстрації рукопису. Це викликано необхідністю захисту авторського права, тобто інтелектуальної власності вчених і розробників.

Внесення змін до проектів Інструкції та Положення має позитивно вплинути на подальший розвиток вітчизняної підсистеми депонування наукових рукописів. З метою подальшого поліпшення якості наукових рукописів, що підлягали депонуванню, в проекті Інструкції передбачалось незалежне рецензування, яке повинно здійснювати провідні вчені відповідної галузі знань, які працюють в інших організаціях (науковому, науково-

III. Документознавство: історія, теорія, практика

дослідному інституті, редакції наукового чи науково-технічного журналу).

Позицію ДНТБ України, у функції якої входить збір наукових рукописів, оприлюднення інформації про їх надходження до фонду та збереження авторського права на наукові праці, підтримала Вища атестаційна комісія України. ВАК схвалив ініціативу ДНТБ України із забезпечення охорони авторського права з часу реєстрації рукопису. В листі від 20 листопада 1996 року «Про депонування наукових робіт в ДНТБ України», надісланому до Державного комітету з питань науки, техніки та промислової політики, підтримав пропозицію ДНТБ України з важливого юридичного аспекту – збереження і захисту інтелектуальної власності насамперед науковців та інтересів держави згідно з чинним законодавством.

У доопрацьованому ДНТБ України проекті «Інструкції про порядок депонування наукових рукописних робіт» порівнянню з Інструкцією 1993 р.¹⁵ значно розширено права ДНТБ України як Центру депонування наукових рукописних робіт. Відзначимо: цим проектом передбачалося, що головний Центр депонування наукових рукописних робіт України випускатиме бібліографічний посібник. Оскільки в проекті Інструкції не було визначено форму посібника бібліотека внесла в проект уточнення. У бібліографічному посібнику мали публікуватися реферати рукописів, що надходять до фонду для подальшого обміну аналітико-синтетичною інформацією з іншими країнами, тобто видавати реферативний журнал, який би охоплював усі наукові галузі знань. У перспективі бібліотека планувала публікацію рефератів у новому бібліографічному покажчику українською, російською та англійською мовами. В проекті Інструкції передбачалась і розробка новітніх, тобто комп'ютерних бібліотечно-інформаційних технологій, необхідних насамперед при опрацюванні рукописів, розробленні оригінал-макетів бібліографічних покажчиків і створенні БД.

Справа в тому, що з 1992 р. ДНТБ України через відсутність фінансування припинила видання бібліографічного покажчика «Депонированные научные работы, поступившие в республиканский СИФ», де друкувалася лише сигнальна інформація про наукові рукописи з питань техніки й природознавства.

Виданий 1997 р. перший номер вітчизняного РЖ «Депоновані наукові роботи» (ДНР) включав реферати та анотації про наукові рукописи, які надійшли до ДНТБ України і пройшли повний технологічний цикл державного депонування, і, таким чином, забезпечував охорону авторського пра-

ва на інтелектуальну власність. Реферативний журнал відбивав аналітико-синтетичну інформацію з усіх наукових напрямів з паперовою основою і на електронних носіях¹⁶, що є вагомим досягненням у галузі вітчизняної бібліографії.

Фахівці ж УкрІНТІ не змогли розробити нову технологію публікації рефератів рукописів у повному обсязі. Часткове їхнє друкування у збірниках експрес-інформації, що видавались інститутом деякий час, було лише спробою повернення до минулої союзної технології. Інститут налагодив публікацію рефератів переважно з техніки. Інші масиви документів приречені були на забуття, а автори позбавлялися права доведення інформації про результати своїх досліджень до наукової громадськості.

Реально досягти мети, тобто довести інформацію до науковців і фахівців, вдалося тільки після створення і випуску вітчизняного журналу «Депоновані наукові роботи», що видається ДНТБУ. Його вихід розв'язував проблему комплексно, що дало змогу, передусім:

- відобразити максимально повно висхідний потік вітчизняних наукових рукописів у одному окремому інформаційному виданні;
- забезпечити абонентів і користувачів вичерпною реферативною інформацією про рукописи, що надходять у центр-депозитарій як з паперовою основою, так і на електронних носіях;
- спростити процес надання депонованим рукописам статусу опублікованих праць і таким чином, забезпечити їм науковий пріоритет.

Правильність прийнятого рішення, тобто видання вітчизняного РЖ, підтверджують і висновки, зроблені дослідниками в галузі бібліографознавства, зокрема, Г. Швецовою-Водкою¹⁷ та іншими фахівцями, які відзначали, що об'єкт поточної державної бібліографії постійно збільшується у кожній країні за рахунок постійного розширення кола документів, що обліковуються.

У ході історичного розвитку об'єкт бібліографічного обліку постійно урізноманітнюється. Цей процес відбувається й нині. Виникнення й розповсюдження кожного нового виду документа обумовлено суспільними потребами, які диктують необхідність бібліографування різних видів документів.

В результаті розробки проектів нормативно-методичних документів у 2003 р. видана «Інструкція про депонування наукових робіт в ДНТБ України». В Інструкцію (2003) внесені основні поправки, які насамперед гарантують захист авторського права науковців і фахівців, а також передбачена сучасна комп'ютерна технологія опрацювання наукових рукописів.

Отже, система депонування наукових рукописів виконує важливі соціальні функції: інформаційні, правові і меморіальні.

Нормативна база і розроблені проекти інструктивно-методичних документів з депонування наукових рукописів потребують доопрацювання з метою подальшого вдосконалення системи депонування наукових праць, для сприяння одержання ними у кінцевому підсумку конкурентноспроможного вітчизняного наукоємного продукту та юридичних механізмів його захисту в умовах ринкових відносин.

Як би не змінювалася вітчизняна система депонування, важливо, щоб вона захищала інтереси вчених і практиків, які несуть нові знання науковому суспільству і людству в цілому.

¹ Корнієнко В. Проблеми створення українського реферативного журналу «Депоновані наукові роботи» // Вісн. Книжкової палати. – 1998. – № 5. – С. 18.

² Там само. – С. 18–19.

³ Дарлін Э. Уэнганд. Управление современной публичной библиотекой, Стратегия развития. – М., 1997. – С. 111.

⁴ Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ // Україна: інформація і свобода слова. – К.: Молодь, 1997. – С. 58–78.

⁵ Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 червня 1993 р. № 3323-ХІІ // Законодавство – бібліотекам України: Довідк. видання / НПБУ. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 44–49.

⁶ Там само.

⁷ Галузева система науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства. Структура та основні на-

прями функціонування. СОУ 92.5-22892594-001-2004. – Чинний від 2005-01-01. – К.: Держкомархіву України, 2005. – С. 4.

⁸ Інструкція про порядок депонування наукових робіт у ДНТБ України / ДНТБ. – К., 1993. – 20 с. (Машинописний варіант).

⁹ Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3793 // Законодавство – бібліотекам України: Довідк. видання / НПБУ. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 49–52.

¹⁰ Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 червня 1993 р. № 3323-ХІІ // Законодавство – бібліотекам України: Довідк. видання / НПБУ. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 49–52.

¹¹ Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР // Там само. – С. 101–110.

¹² Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27 січня 1995 р. № 33195-ВР // Законодавство – бібліотекам України: Довідк. видання / НПБУ. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 61–70.

¹³ Про участь України у Всесвітній конвенції про авторське право 1952 року: Постанова Верховної Ради України від 23 грудня 1993 р. № 3794-ХІІ // Україна: інформація і свобода слова. – К.: Молодь, 1997. – С. 498.

¹⁴ Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. № 3360-ХІІ // Україна: інформація і свобода слова. – К.: Молодь, 1997. – С. 490–491.

¹⁵ Інструкція про порядок депонування наукових робіт у ДНТБ України / ДНТБ. – К., 1993. – 20 с. (Машинописний варіант).

¹⁶ Корнієнко В. Проблеми створення українського реферативного журналу «Депоновані наукові роботи» // Вісник Книжкової палати. – 1998. – № 5. – С. 18.

¹⁷ Швецова-Водка Г. М. Бібліографічні ресурси України: загальна характеристика: Навч. посібник. – Рівне, 2000. – С. 28, 78.

Юрій Палеха

ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ КЕРУВАННЯ ДІЛОВОДСТВОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Корпоративна культура і питання виживання підприємства на ринку певною мірою залежать від культури виконання ділових операцій, хоча іноді вважають, що це просто перекладання документів з місця на місце, яке робиться нібито незалежно від більш важливих справ. В основі сучасної культури керування діловодством має бути розуміння тієї ролі, яку документна інформація відіграє в досягненні мети діяльності підприємства.

Документна інформація в менеджменті дає можливість правильно орієнтуватись у конкурентному середовищі, яке постійно змінюється, пропонувати й аналізувати його, планувати найдоцільніші управлінські дії, організувати і контролювати їх виконання, визначати ефективність

діяльності тощо. Разом з тим «Менеджмент, – як зазначає Н. М. Гончарова, – стає ефективним тоді, коли за наявності мінімальних за обсягом, але важливих за змістом первинних джерел інформації можуть бути прийняті адекватні рішення відповідно до визначених цілей»¹.

За сучасних умов культура керування діловодством представляє чітко розроблену систему знань, навичок та вмінь керівника персоналу щодо організації ефективного керування людськими й документно-інформаційними ресурсами на основі впровадження новітніх інформаційних технологій та інноваційно-аналітичних методів опрацювання документів, в т. ч. електронних. Комплексний підхід до побудови на підприємстві раціональної роботи з документацією передбачає впровадження